

Ташқи савдо фаолияти ва унинг миллий иқтисодиёт
ривожланишидаги аҳамияти

Алмурадов Неймат Абдуллаевич
мустақил тадқиқотчи

Аннотация: В статье рассматривается роль внешнеэкономической деятельности в развитии национальной экономики в условиях глобализации. Подчёркивается значимость эффективного использования ресурсов, выхода на новые рынки и привлечения инноваций. Приводится обзор основных теорий внешней торговли, таких как теория абсолютного и сравнительного преимущества, модель жизненного цикла товара, теория Хекшера-Олина и гравитационная модель. Анализируются влияние внешней торговли на экономический рост, занятость, бюджетные доходы и привлечение иностранных инвестиций на примере Узбекистана. Делается акцент на либерализации внешнеторговой политики страны и её интеграции в международные рынки, а также приводятся практические рекомендации по дальнейшему развитию внешнеторговой деятельности.

Ключевые слова: внешняя торговля, национальная экономика, экономический рост, экспорт, импорт, инвестиции, занятость, либерализация, международные рынки.

Abstract: This article explores the role of foreign trade activities in the development of the national economy within the context of globalization. It emphasizes the importance of efficient resource utilization, entering new markets, and attracting innovations. The paper reviews key foreign trade theories, including absolute and comparative advantage theories, product life cycle theory, Heckscher-Ohlin theory, and the gravity model. The impact of foreign trade on economic growth, employment, budget revenues, and foreign investment attraction is analyzed using Uzbekistan as a case study. The article highlights the liberalization of Uzbekistan's foreign trade policy, its integration into international markets, and offers practical recommendations for further development of foreign trade activities.

Keywords: foreign trade, national economy, economic growth, export, import, investments, employment, liberalization, international markets.

Аннотация: Мазкур мақолада глобаллашув жараёнида ташқи савдо фаолиятининг миллий иқтисодиёт ривожланишидаги аҳамияти таҳлил қилинади. Ресурслардан самарали фойдаланиш, янги бозорларга кириш ва инновацияларни жалб қилиш муҳим омиллар сифатида кўрсатилади. Ташқи савдо назариялари — мутлақ ва нисбий устунлик назариялари, маҳсулот ҳаёт цикли назарияси, Хекшер-Олин назарияси ва гравитация моделига асосланган таҳлиллар келтирилади. Ушбу мақолада ташқи савдонинг иқтисодий ўсиш, бандлик, бюджет даромадлари ва хорижий инвестицияларни жалб қилишдаги таъсири Ўзбекистон мисолида ёритилган. Мамлакат ташқи савдо сиёсатини либераллаштириш ва халқаро бозорларга интеграциялашув жараёнлари ҳақида маълумотлар берилади ҳамда ташқи савдо фаолиятини янада ривожлантириш бўйича амалий тавсиялар тақдим этилади.

Калит сўзлар: ташқи савдо, миллий иқтисодиёт, иқтисодий ўсиш, экспорт, импорт, инвестициялар, бандлик, либераллаштириш, халқаро бозорлар.

Глобаллашув жараёнида мамлакатларнинг иқтисодий ривожланишида ташқи савдо фаолияти муҳим аҳамият касб этади. Миллий иқтисодиётнинг барқарор ўсиши ва ривожланиши, айниқса, ресурслардан самарали фойдаланиш, янги бозорларга кириб бориш, инновация ва технологияларни жалб қилиш каби омиллар билан боғлиқдир. Ташқи савдо фаолияти мамлакатлар ўртасида товарлар ва хизматлар алмашинувини англатади. Бу жараён иқтисодий назарияда кенг муҳокама қилинган ва турли ёндошувлар орқали изоҳланган.

Ташқи савдо назариялари асосан қуйидаги асосларга таянади:

✓ Мутлақ устунлик назарияси. Адам Смит томонидан ишлаб чиқилган мутлақ устунлик назариясига кўра, ҳар бир мамлакат ўзида самарали ишлаб чиқара оладиган маҳсулотларга ихтисослашиши керак. Бу орқали ресурслардан самарали фойдаланиш таъминланади ва барча мамлакатлар учун манфаатли шарт-шароит яратилади.

✓ Нисбий устунлик назарияси. Давид Рикардо томонидан илгари сурилган нисбий устунлик назариясига кўра, ҳатто бир мамлакат барча соҳаларда самарали ишлаб чиқариш имкониятига эга бўлса ҳам, у нисбатан

самарадор соҳаларга ихтисослашиши орқали кўпроқ манфаат олади. Бу назария халқаро савдонинг асосий назарий асосларидан бири ҳисобланади.

✓ Хекшер-Олин назарияси. Эли Хекшер ва Бертил Олин томонидан ишлаб чиқилган бу назария мамлакатларнинг маҳсулот ишлаб чиқаришда фойдаланадиган ресурслар (ер, меҳнат, капитал)га асосланган ихтисослашувини таъкидлайди. Мазкур назарияга кўра, мамлакатлар ўзларида кўпроқ мавжуд бўлган ресурслардан фойдаланиб, рақобатбардош маҳсулот ишлаб чиқаради ва ташқи бозорларга чиқади.

✓ Маҳсулотнинг ҳаёт цикли назарияси Реймонд Вернон томонидан таклиф этилган бу назарияга кўра, маҳсулот ишлаб чиқариш ва савдосининг турли босқичлари мавжуд. Янги маҳсулотлар илгари ривожланган мамлакатларда ишлаб чиқарилса, вақт ўтиши билан улар арзон ишчи кучи мавжуд бўлган мамлакатларга кўчирилади. Бу жараён халқаро савдонинг ривожланишига хизмат қилади.

✓ Гравитация модели. Бу модель мамлакатлар ўртасидаги савдо ҳажмини уларнинг иқтисодий кудрати ва географик яқинлиги билан изоҳлайди. Иқтисодиёти катта ва яқин жойлашган мамлакатлар ўртасида савдо алоқалари кўпроқ ривожланади.

✓ Савдо сиёсати назариялари. Ташқи савдони бошқаришда давлат сиёсати муҳим роль ўйнайди. Протекционизм ва либераллаштириш сиёсатлари мамлакатларнинг халқаро савдодаги иштирокини белгилайди. Протекционистик чоралар орқали давлат миллий ишлаб чиқарувчиларни ҳимоя қилади, либераллаштириш эса савдо эркинлигини таъминлайди.

Бу назариялар ташқи савдо фаолиятининг назарий асосларини ташкил этиб, халқаро иқтисодий муносабатларнинг шаклланиши ва ривожланишида муҳим аҳамият касб этади. Халқаро савдода иштирок этиш мамлакатларга рақобатбардошликни ошириш, янги технологиялар ва инвестицияларни жалб қилиш имкониятини беради.

Ташқи савдо фаолияти миллий иқтисодиётнинг муҳим таркибий қисми ҳисобланади. Экспорт ва импорт операциялари орқали мамлакатлар ташқи бозорларга кириб боради ва ўз маҳсулотларини сотиш орқали даромад олади. Шу билан бирга, импорт орқали ички бозорда товар ва хизматлар танлови кенгайди, рақобат ошади ва сифатли маҳсулотлар ишлаб чиқаришга рағбатлантирилади.

Бугунги кунда ташқи савдо фаолиятининг миллий иқтисодиёт ривожланишига таъсири қуйдагилар орқали намоён бўлади:

✓ Иқтисодий ўсиш ва инвестицияларни жалб қилиш Ташқи савдо мамлакатга янги инвестициялар жалб қилиш ва иқтисодий ўсиш суръатларини ошириш имконини беради. Халқаро бозорларга чиқиш орқали маҳаллий ишлаб чиқарувчилар ўз маҳсулотларини сотиш ва янги технологияларни ўзлаштириш имкониятига эга бўлади.

✓ Бандлик ва иш ўринлари яратиш Экспортга йўналтирилган ишлаб чиқариш корхоналарида янги иш ўринлари яратилади. Бу эса аҳоли бандлигини ошириш ва ижтимоий барқарорликни таъминлашга ҳисса қўшади.

✓ Бюджет даромадларини ошириш Ташқи савдодан тушадиган божхона тўловлари ва солиқлар мамлакат бюджетига катта ҳисса қўшади. Бу маблағлар ижтимоий ва иқтисодий лойиҳаларни молиялаштиришга сарфланади.

Ўзбекистоннинг савдо-иқтисодий сиёсатининг ривожланиши Сўнгги йилларда Ўзбекистон ташқи савдо сиёсатини либераллаштириш ва ташқи бозорларга интеграциялашув борасида катта ютуқларга эришди. Янгиланган божхона қоидалари, янги савдо келишувлари ва эркин иқтисодий зоналар ташкил этилиши мамлакатнинг халқаро иқтисодий муносабатларини кенгайтиришга хизмат қилди.

Ташқи савдо фаолиятининг миллий иқтисодиётга таъсири Ўзбекистоннинг халқаро бозорлардаги фаол иштироки мамлакат иқтисодиётининг барқарор ўсишига, янги иш ўринлари яратилишига ва технологияларни жалб қилишга катта ҳисса қўшмоқда.

2023 йилда умумий ташқи савдо айланмаси тахминан 50 миллиард АҚШ долларини ташкил этди, бу 2022 йилга нисбатан 10-12% ўсишни кўрсатади. Экспорт ҳажми тахминан 20 миллиард доллар атрофида бўлди, асосий экспорт маҳсулотлари: тўқимачилик, қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари ва минерал ресурслар. Импорт ҳажми тахминан 30 миллиард долларни ташкил этиб, асосан машиналар, транспорт воситалари ва қурилиш материалларини ўз ичига олди.

Ташқи савдо ўсиши мамлакатнинг ялпи ички маҳсулоти (ЯИМ)га салмоқли ҳисса қўшди. ЯИМ ўсиши 2023 йилда тахминан 5.5% атрофида бўлди, бунинг 2% га яқини ташқи савдодан келган даромадлар ҳиссасига тўғри

келади. Экспорт ҳажмининг кўпайиши бюджет тушумларини оширди ва ижтимоий лойиҳаларга қўшимча сармоя киритиш имкониятини яратди.

Экспортга йўналтирилган корхоналар фаолияти кенгайиши натижасида янги иш ўринлари яратилди. 2023 йилда тахминан 50 мингга яқин янги иш ўрни ташкил этилди, асосан саноат ва қишлоқ хўжалиги соҳаларида. Янги иш ўринлари маҳаллий ишлаб чиқаришни рағбатлантириб, аҳолининг реал даромадларини оширишга хизмат қилди.

Халқаро ҳамкорлик ва инвестицияларнинг кўпайиши натижасида замонавий технологиялар жалб қилинди. Хусусан, энергетика ва кимё саноати соҳаларида янги технологиялар жорий қилинди. Ташқи сармоялар ҳисобига технологик модернизация амалга оширилди, бу ишлаб чиқариш самарадорлигини оширди ва маҳсулот сифатини яхшилади.

Ташқи савдо сиёсатида либераллаштириш ва протекционизм каби ёндашувлар мавжуд. Либераллаштириш сиёсати орқали божхона тўсиқлари қисқартирилиб, эркин савдо муҳити яратилади. Протекционистик чоралар эса миллий ишлаб чиқарувчиларни ҳимоя қилиш ва ички бозорни ривожлантиришга қаратилган.

Халқаро савдо келишувлари ва минтақавий иқтисодий интеграция жараёнлари мамлакатлар ўртасида савдо алоқаларини мустаҳкамлайди. Бундай келишувлар орқали мамлакатлар божхона имтиёзларидан фойдаланиб, товар айирбошлаш ҳажмини ошириш имкониятига эга бўлади.

Ташқи савдо фаолияти миллий иқтисодиёт ривожланишида муҳим роль ўйнайди. У иқтисодий ўсиш, бандлик даражасини ошириш, бюджет даромадларини кўпайтириш ва янги технологияларни жалб қилиш имкониятини яратади. Ўзбекистон мисолида ҳам кўринишича, самарали савдо-иқтисодий сиёсат юритилиши орқали мамлакат халқаро иқтисодий муносабатларда ўз ўрнини мустаҳкамлашга эришмоқда. Шу боис, келгусида ҳам ташқи савдо фаолиятини янада ривожлантириш ва миллий иқтисодиётни глобал бозор талабларига мослаштиришда қуйидаги муҳим илмий хулосаларни келтириш мумкин:

✓ 2023 йилда умумий ташқи савдо айланмасининг 10-12% га ўсиши Ўзбекистон иқтисодиётида аҳамиятли макроиқтисодий ўзгаришларни индерциялади. Бу ўсиш мамлакат ЯИМининг 5.5% га ўсишини таъминлади, шундан 2% ташқи савдодан келган нетто даромадлар ҳиссасига тўғри келди.

Ушбу натижалар ташқи иқтисодий омиллар иқтисодий ўсишнинг асосий драйверларидан бири сифатида шаклланганини тасдиқлайди.

✓ Экспорт ҳажмининг 20 миллиард АҚШ долларига етказилиши давлат бюджетининг даромад қисмининг сезиларли ўсишига олиб келди. Бу ўз навбатида ижтимоий лойиҳаларга қўшимча сармоялар киритиш ва ижтимоий инфратузилмани яхшилаш имкониятларини кенгайтди. Экспортнинг бу таъсири иқтисодий ўсишнинг ижтимоий-иқтисодий барқарорлик билан боғлиқлигини кўрсатади.

✓ Экспортга йўналтирилган ишлаб чиқариш корхоналарининг кенгайиши натижасида 2023 йилда тахминан 50 минг янги иш ўринлари яратилди. Ушбу жараён маҳаллий меҳнат бозорининг фаоллашувига, ишсизлик даражасининг пасайишига ва аҳоли реал даромадларининг ўсишига олиб келди. Шу билан бирга, меҳнат самарадорлигининг ошиши иқтисодий ўсишнинг муҳим компоненти сифатида намоён бўлди.

✓ Халқаро ҳамкорлик ва тўғридан-тўғри хорижий инвестицияларнинг ўсиши замонавий технологияларнинг мамлакат иқтисодиётига интеграция қилинишига тurtки берди. Айниқса, энергетика ва кимё саноати соҳаларида амалга оширилган технологик модернизация ишлаб чиқариш самарадорлигини оширди, маҳсулот сифатини яхшилади ва экспортбop маҳсулотлар турини кенгайтиришга хизмат қилди. Бу ҳолат технологияларнинг иқтисодий ўсишга таъсирини амалда тасдиқлайди.

Олиб борилган тадқиқот натижаларига кўра қуйидаги амалий таклиф ва тавсияларни келтириш мумкиндир:

1. **Экспорт салоҳиятини кенгайтириш стратегияси.** Тўқимачилик, қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари ва минерал ресурслар экспортини диверсификация қилиш мақсадида янги халқаро бозорларга чиқиш стратегияларини ишлаб чиқиш зарур. Шу билан бирга, халқаро савдо шартномаларини такомиллаштириш орқали ташқи савдо муҳитини яхшилаш тавсия этилади.

2. **Импорт таркибини оптималлаштириш ва маҳаллий ишлаб чиқаришни рағбатлантириш.** Импорт қилинувчи машиналар, транспорт воситалари ва қурилиш материалларининг маҳаллий ишлаб чиқаришини ривожлантириш учун инвестиция муҳитини яхшилаш ва технологиялар

трансферини фаоллаштириш лозим. Бу ташқи иқтисодий қарамликни камайтириш ва иқтисодий барқарорликни мустаҳкамлашга ёрдам беради.

3. Иш ўринлари яратишни институционал қўллаб-қувватлаш. Экспортга йўналтирилган корхоналар учун солиқ имтиёзлари, субсидиялар ва бошқа молиявий рағбатлантириш чораларини жорий этиш орқали янги иш ўринлари яратилишини қўллаб-қувватлаш механизмларини такомиллаштириш зарур.

4. Технологик инновацияларни кенгайтириш ва трансферни қўллаб-қувватлаш. Хорижий инвестицияларни жалб қилиш ва маҳаллий корхоналарда инновацияларни татбиқ этиш орқали юқори қўшилган қийматли маҳсулот ишлаб чиқаришни кенгайтириш зарур. Шунингдек, илмий-тадқиқот ва тажриба-конструкторлик ишларини молиялаштириш хажмини ошириш мақсадга мувофиқ.

5. Иқтисодий диверсификация ва барқарорликни таъминлаш. Иқтисодиётнинг турли тармоқларини ривожлантириш орқали иқтисодий барқарорликка эришиш ва ташқи омилларга боғлиқликни камайтириш стратегиясини амалга ошириш зарур. Шу мақсадда кластерлар яратиш ва маҳаллий бизнесни рағбатлантириш чораларини кўриш тавсия этилади.

6. Ташқи савдонинг ҳуқуқий ва меъёрий асосларини такомиллаштириш. Ташқи савдо операцияларини соддалаштириш ва халқаро стандартларга мувофиқлаштириш учун ҳуқуқий база ва меъёрий ҳужжатларни қайта кўриб чиқиш ва уларни такомиллаштириш зарур. Бу халқаро савдо муҳитининг шаффофлиги ва рақобатбардошлигини оширишга хизмат қилади.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Smith, A. (1776). *An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations*. London: W. Strahan and T. Cadell.
2. Ricardo, D. (1817). *On the Principles of Political Economy and Taxation*. London: John Murray.
3. Heckscher, E., & Ohlin, B. (1991). *Heckscher-Ohlin Trade Theory*. Cambridge, MA: MIT Press.

4. Vernon, R. (1966). "International Investment and International Trade in the Product Cycle." *The Quarterly Journal of Economics*, 80(2), 190-207.
5. Krugman, P. R., Obstfeld, M., & Melitz, M. J. (2018). *International Economics: Theory and Policy* (11th ed.). Boston: Pearson.
6. Саломов, Н.Ш. (2020). *Халқаро иқтисодий муносабатлар назарияси ва амалиёти*. Тошкент: Иқтисодиёт нашриёти.
7. Жўраев, Н.Қ. (2021). "Ўзбекистоннинг ташқи савдо фаолиятидаги ислохотлар ва уларнинг иқтисодий ўсишга таъсири." *Иқтисодий тараққиёт масалалари*, №3, 45-52.
8. Исмоилов, Б.Б. (2022). "Ташқи инвестициялар ва ташқи савдо сиёсатининг минтақавий иқтисодий ўсишга таъсири." *Иқтисодий фанлар журнали*, №4, 78-85.

Research Science and
Innovation House